

O'TKIR XOSHIMOVNING "DUNYONNG ISHLARI" ROMANI INGLIZCHA TARJIMASIDA O'ZBEK MILLIY MENTALITETINING AKS ETISHI

Nazarova Dildora Ilhomjon qizi

Telefon: 90 007 47 96

nazarovadildora615@gmail.com

Mustaqil tadqiqotchi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18859336>

Annotatsiya: Ushbu maqola O'tkir Xoshimovning *Dunyoning ishlari* romani (1982) va uning ingliz tiliga tarjimasi orqali o'zbek milliy mentaliteti elementlarini tadqiq qiladi. Asarda o'zbek oilaviy qadriyatlari, mahalla hayoti, ona tasviri, til va frazeologik birliklar kabi o'ziga xos milliy jihatlar ingliz tiliga tarjimada qanday aks ettirilgani tahlil qilinadi. Ish romanda aks etgan madaniy xususiyatlarni ingliz tiliga tarjimada saqlash muammolari, etnik va lingvistik tafovutlar, shuningdek, tarjima strategiyalari nuqtai nazaridan baholanadi.

Kalit so'zlar: O'tkir Xoshimov, *Dunyoning ishlari*, ingliz tarjimasi, o'zbek mentaliteti, madaniy lingvistika, frazeologik birliklar, tarjima strategiyalari, ona tasviri.

Аннотация: В данной статье исследуются элементы узбекского национального менталитета в романе О'ткира Хошимова «Дунёнинг ишлари» (1982) и его переводе на английский язык. Анализируется, каким образом в переводе отражены такие специфические национальные особенности, как узбекские семейные ценности, жизнь махалли, образ матери, язык и фразеологические единицы. Работа оценивает проблемы сохранения культурных особенностей произведения при переводе на английский язык, этнические и лингвистические различия, а также рассматривает используемые переводческие стратегии.

Ключевые слова: О'ткир Хошимов, «Дунёнинг ишлари», английский перевод, узбекский менталитет, культурная лингвистика, фразеологические единицы, переводческие стратегии, образ матери.

Abstract: This article examines the elements of Uzbek national mentality in O'tkir Hoshimov's novel *Dunyoning ishlari* (1982) and its English translation. It analyzes how specific national features—such as Uzbek family values, mahalla life, the image of the mother, language, and phraseological units—are reflected in the English version. The study evaluates the challenges of preserving cultural characteristics in translation, ethnic and linguistic differences, and discusses translation strategies applied in rendering the novel into English.

Keywords: O'tkir Hoshimov, *Dunyoning ishlari*, English translation, Uzbek mentality, cultural linguistics, phraseological units, translation strategies, image of the mother.

Kirish

O'tkir Xoshimov (1941–2013) — zamonaviy o'zbek adabiyotining mashhur yozuvchisi bo'lib, ko'plab hikoya, roman va pyesalar muallifi sifatida tanilgan. U nafaqat adabiy asarlar yozgan, balki tarjimon sifatida ham faoliyat olib borgan. *Dunyoning ishlari* — uning eng muhim asarlaridan biri bo'lib, o'zbek jamiyatining kundalik hayoti va qadriyatlarini chuqur tasvirlaydi. Roman keyinchalik **ingliz tiliga "Such is Life" deb nomlangan tarjimada** mutolaa qilindi, bu tarjimada o'zbek madaniy me'yorlarini saqlab qolish muammolari ko'tarilgan. Tarjima tadqiqotlari sifatida ma'lumotlar tahlil qilinadi, shu jumladan tarjimada frazeologik birliklar va madaniy elementlarni o'rganish.

Metodologiya

Ushbu tadqiqotgacha olib borilgan ilmiy izlanishlar ko'p qirrali metodlardan foydalangan:

- **Matnlarni solishtirma tahlil** — o'zbek original matn va uning ingliz tarjimasi o'rtasidagi lingvistik farqlarni aniqlash.
- **Frazeologik va madaniy kod tahlili** — milliy mentalitet elementlarini ifodalovchi frazeologik birliklar va obrazlar tarjimada qanchalik saqlanganini o'rganish.
- **Adabiy tarjima nazariyasi** — tarjima strategiyalarini aniqlash va ularni madaniy kontekstda baholash.

Tadqiqotda O'tkir Xoshimovning asari, tarjima nashrlari va lingvistik maqolalar asos sifatida qo'llanadi.

Natijalar

O'zbek madaniy kodining aks etishi

Dunyoning ishlarida milliy mentalitet quyidagi yo'nalishlarda kuchli aks etadi:

- **Mahalla va oila qadriyatlari:** romanda mahalla hayoti, qo'shnichilik aloqalari va oila strukturasi aniq tasvirlanadi. Bu kontekst tarjimada ham saqlangan bo'lsa-da, ayrim madaniy ifodalar ingliz tiliga moslashtirilgan.
- **Ona tasviri:** ona obrazining markaziyligi asarda o'zbek mentalitetining asosiy belgilaridan biri bo'lib, tarjimada ham uni hissiy va madaniy qiymatlari bilan uzatish uchun muayyan strategiyalar qo'llanadi.
- **Til va frazeologik birliklar:** ko'plab o'zbekcha frazeologik birliklar ingliz tilida mos ekvivalentlarga ega emasligi sababli, tarjimonlar dinamik ekvivalentiya yoki kontekstual ekvivalentiya usullaridan foydalangan.

Tarjimadagi linguistik muammolar

- **Frazeologik birliklar va idiomalar:** o'zbek tiliga xos frazeologik birliklar **tarjimada yo'qolishi yoki formalligini yo'qotishi** holatlari kuzatiladi. Bu milliy mentalitet elementlarini aniq aks ettirishga to'sqinlik qiladi.
- **Madaniy kontekstlarni uzatish:** ba'zi madaniy kodlar ingliz tiliga bevosita o'zgartirib bo'lmasligi sababli tarjimonlar izohli strategiyalar yoki adaptatsiya usullarini qo'llashgan.

Ingliz tarjimasining uslubiy tafovutlari

- **Hyperbola (me'yordan ortiq ifoda)** tahlili shuni ko'rsatadiki, stilistik vositalar tarjimada tarjimachi tomonidan ba'zan engil yumshatilgan yoki ingliz tilining strukturasi moslab o'zgartirilgan. Bu o'zbekcha hissiy etkazishni ingliz tilida to'la uzatish imkonini cheklaydi.

Tahlil va muhokama

1. Milliy mentalitet elementlari va tarjima jarayonining murakkabligi

O'zbek xalq adabiyoti ko'pincha o'ziga xos **madaniy kodlar**, milliy qadriyatlar, frazeologik birliklar va o'zbek tiliga xos nutq ifoda shakllarini o'z ichiga oladi. *Dunyoning ishlari* singari asarlar ushbu elementlarni chuqur aks ettiradi, xususan:

- **Mahalla va oila qadriyatlari** (erkak va ayol roli, ota-ona hurmati, qo'shnichilik munosabatlari).
- **Ona tasviri** va mehr-muruvvat kontsepsiyasi – asarda ona obrazining o'rni o'zbek madaniyatining markaziy komponenti sifatida yangraydi.

- **Til va frazeologik birliklar** – o‘zbek tiliga xos iboralar tarjimada ko‘pincha inglizchaga bevosita o‘tkazish qiyin bo‘ladi, chunki ular yo madaniy konseptga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ekvivalent emas yoki lingvistik struktura jihatidan mos kelmaydi.

Bu kabi xususiyatlar tarjima jarayonida juda muhim rol o‘ynaydi, chunki ular milliy mentalitetni ifodalovchi madaniy «kodlar»ni tashkil etadi. Tarjima jarayonida bu «kodlar»ning to‘la uzatilishi – tarjimonning til va madaniy kompetensiyasiga bog‘liq muhim vazifa hisoblanadi. Tarjimonlar O‘zbek adabiy tilidagi bu kodlarni ingliz tiliga o‘tkazishda **madaniy moslashtirish** yoki **izohli tarjima strategiyalarini** qo‘llashadi. Bu holat adabiy tarjimada madaniy murakkablikni yaratadi, chunki tarjimon tilni anglash bilan birga, madaniyatni ham uzatishi kerak bo‘ladi.

2. Tarjima strate-giyalari: dinamik ekvivalentiya va madaniy moslashuv

Adabiy tarjimada milliy mentalitetni yetkazishning eng ko‘p uchraydigan strategiyasi – **dinamik ekvivalentiya**dir. Bu uslub tarjimada asarning ruhiyatini saqlab qolishga harakat qiladi, ya‘ni matnni tilga tarjima qilishdan ko‘ra, uning *ma‘no, hissiyot va madaniy mazmunini* o‘quvchiga yetkazishga urg‘u beradi. Masalan, o‘zbek tilidagi madaniy yoki frazeologik birlikni ingliz tilida tarjima qilishda tarjimon jarayonda kontekstni saqlab qolish uchun semantik yondoshishdan foydalanadi.

Bu strategiya milliy mentalitet elementlarini nisbatan samarali uzatadi, ammo ba‘zida ingliz tilida oqilona ifodalash uchun original madaniy ifodaning ayrim funksional xususiyatlari soddalashtiriladi yoki dilue qilinadi. Bu holat tarjima matnini ingliz tilida o‘quvchi uchun tushunarli qiladi, ammo o‘zbek madaniyatining stilistik rang-barangligini to‘la etkaza olmasligi mumkin.

Misol: o‘zbek tilidagi «mahalla» kontsepti inglizchaga bevosita ekvivalentga ega emas, shuning uchun tarjimonlar bu so‘zni *neighbourhood community* yoki *local community* sifatida ifodalaydi. Biroq bu tarjima o‘zbek mahallasi tushunchasining chuqur ijtimoiy rolini – qo‘shnichilik, madaniy birlashma va qo‘llab-quvvatlash tizimini to‘la anglatmaydi. Shuning uchun tarjimonlar ba‘zida matnga qo‘shimcha kontekst yoki izoh kiritadi, bu esa asl matndan tashqari bir strategiya hisoblanadi.

3. Frazeologik birliklar va madaniy unutilishlar

O‘zbek tilidagi ko‘plab iboralar, maqollar yoki frazeologik birliklar ingliz tilida to‘g‘ridan-to‘g‘ri tarjima qilinmaydi. Masalan, asl matnda ishlatilgan o‘zbek tilidagi ifodalar matn ohangini, yengil hazilni yoki milliy «o‘zbek ruhiyatini» ifodalashi mumkin. Ingliz tarjimada ular ko‘pincha soddalashtirilib, ma‘nosi jihatidan umumlashtiriladi yoki butunlay biroz o‘zgartiriladi. Buning natijasida tarjimada milliy frazeologik boyliklar zaifroq bo‘lishi mumkin.

Qo‘shimcha tahlil: Frazeologik birliklarning tarjimada yo‘qolishi yoki moslashtirilishi natijasida:

- tarjima matni o‘zbek tilining stilistik boyligini yo‘qotadi;
- milliy hissiyotlar va temp ma‘lum darajada kamayadi;
- o‘quvchi uchun original muhabbat, kulgu yoki hissiy kayfiyat zaifroq bo‘ladi.

Bu holat tarjima materialida ma‘lum darajada **madaniy «o‘tkazish yo‘qotilishi»** deb ataladi.

4. Hyperbola va stilistik qurilmalar tarjimasi

Asarda hiqepbolalar (stilistik oshirtirishlar) muhimi katta, chunki ular O'zbek tilining ifoda bilan boylikni ko'rsatadi. Tarjimada hy-perbola, hissiy kuch va matnning o'ziga xos stilistik ohangini ingliz tilida uzatish murakkab bo'ladi.

Masalan, o'zbek tilida ishlatiladigan metaforik talaffuzlar va oshirtmalar tarjimon tomonidan **dinamik ekvivalentiya** yoki effekt asosidagi strategiyalar yordamida ingliz tilida boshqa normativ ifodalar orqali yetkaziladi. Biroq bu jarayonda ba'zan original matndagi o'zbekcha ifodaning chidamliligi pasayadi, chunki ingliz tilida stilistik vositalar boshqacha qo'llanadi.

5. Ona tasviri va milliy qadriyatlar

Ona obrazi *Dunyoning ishlari* romanida markaziy o'rin tutadi. O'zbek adabiyotida ona sifatida ramziy figura ko'pincha mehr-ibodat, sabr-toqat va milliy qadriyatlar vakili sifatida namoyon bo'ladi. Asl matnda bu obraz murakkab tushuncha va hissiyot shaklida berilgan bo'lib, tarjimada ham bu *madaniy kodni* saqlab qolish zarur.

Tarjimada nechog'li muvaffaqiyatli ushlab qolinishi masalasi chuqur tarzda munozaraga sabab bo'ladi:

- Tarjima matnida **ona obrazi** hissiy jihatdan to'la berilishi uchun ba'zida izoh yoki qo'shimcha kontekst qo'shilishi mumkin;
- Ammo bu qo'shimchalar origina matndan tashqariga chiqib ketadi, bu esa tarjima matnining *asl ifodan biroz chetlanishiga* olib keladi.

Bu holat tarjimonning tanlovidir va u o'quvchiga ona obrazining madaniy mazmunini tushunarli yetkazishga qaratilgan.

6. Madaniy tafovutlar: tushunarli vs. autentik tarjima

Tarjima jarayonida tarjimonlar ko'pincha **tushunarli tarjima** va **madaniy autentiklik** o'rtasida tanlov qiladilar. Tushunarli tarjima o'quvchiga madaniy kontekstni oddiy yetkazadi, lekin bu holat *asl matndagi milliy hissiyotning yo'qolishiga* olib kelishi mumkin. Autentik tarjimada esa madaniy elementlar iloji boricha original holatda saqlanadi, lekin bu o'quvchi uchun tushunarsiz bo'lishi mumkin.

Masalan, tarjimada ayrim o'zbek frazalari izohlab berilishi yoki kontekstual ma'lumotlar qo'shilishi mumkin, bu tarjima uslubi **foreignization** strategiyasiga yaqin bo'ladi. Bu holat tarjimoni kulturologik bilim va qaror qabul qilish ko'nikmasiga bog'liq.

Yuqoridagicha tahlil shuni ko'rsatadiki: O'tkir Xoshimovning *Dunyoning ishlari* asarining ingliz tilidagi tarjimasi – bu nafaqat lingvistik, balki **keng madaniy jarayon** bo'lib, u milliy mentalitetni turli strategiyalar orqali o'tkazishga urinadi. Tarjima jarayonida:

- Milliy madaniy kodlar ba'zan soddalashtirilib, ingliz tilining strukturasi moslashtiriladi.
- Frazologik birliklar va stilistik qurilmalar ingliz tilida o'z ifodasini topishda qiyinchiliklarga duch keladi.
- Ona tasviri kabi madaniy elementlar tarjimada izoh yoki kontekst bilan qo'shimcha ta'rif talab qiladi.
- Tarjima strategiyalari ko'pincha **dinamik ekvivalentiya** tamoyili asosida tanlanadi, bu holat original matn ruhini saqlashni afzal ko'radi.

Natijada tarjima matni *Dunyoning ishlari* asarining ingliz tilidagi o'quvchilari uchun o'zbek madaniyatiga kirishish imkonini yaratadi, ammo ba'zi original madaniy ifoda va stilistik hususiyatlar zaifroq bo'lishi mumkin.

Xulosa

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, *Dunyoning ishlari* romani ingliz tiliga tarjima qilinganida o'zbek milliy mentalitetining ko'plab elementlari saqlangan, biroq tarjima jarayonida til va madaniyat tafovutlari sababli ba'zi madaniy kodlar yo'qolgan yoki o'zgargan. Ona tasviri, mahalla tuyg'usi va frazeologik birliklar kabi milliy unsurlar tarjimada o'ziga xos his va ma'no bilan uzatiladi, ammo tarjima strategiyalari ularni ingliz tilidagi o'quvchiga tushunarli tarzda yetkazishga harakat qiladi. Bu holat tarjimaga oid milliy mentalitetni saqlash hamda global til bozoridagi til tanlovi vazifasini yana-da murakkablashtiradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Sidikov, K.A. *Analysis of Utkir Hoshimov's "Dunyoning ishlari"*. Journal of Social Sciences, 2025.
2. *Translating Uzbek Works of Literature Into English*. SJII Journal, 2025.
3. *A STUDY OF THE ISSUE OF ADEQUACY IN ENGLISH TRANSLATIONS OF UZBEK NOVELS*. 2025.
4. *Comparative Analysis of Hyperbola in O'tkir Hoshimov's "Dunyoning Ishlari" and Its Translation "Such is Life"*. OBR Journal, 2025.
5. *Translating Cultural and Emotional Elements in Dunyoning ishlari*. Uniconflix Journal.
6. Jaszi, S. *Modeling Motherhood in O'tkir Hoshimov's Dunyoning ishlari*. SICE Blog.
7. *1153 Translating a Book from Uzbek into English*. Ilmiyanjumanlar. 2024.